

УДК 334.012.61-022.51:330.341

Олена О. Єршова

*Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка*

**СУЧАСНІ ІНДИКАТОРИ ВПЛИВУ МАЛОГО БІЗНЕСУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ,
ІННОВАЦІЙНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ**

У статті викладено результати досліджень щодо визначення індикаторів стану малого бізнесу та перспектив його розвитку – показників оцінки впливу малого підприємництва на розвиток окремого регіону, і, як наслідок, національної економіки, що в подальшому може бути використано для розробки перспективних напрямів підтримки малого підприємництва, які будуть деталізовані і конкретизовані в регіональних програмах підтримки малого бізнесу, інвестиційних проектах розвитку підприємницької ініціативи у межах певних видів діяльності або ринкових утворень.

Ключові слова: підприємництво, малий бізнес, регіональний розвиток, національне господарство, інноваційний розвиток.

Елена А. Ершова

*Харьковский национальный технический университет
сельского хозяйства имени Петра Василенко*

**СОВРЕМЕННЫЕ ИНДИКАТОРЫ ВЛИЯНИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА
НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ, ИННОВАЦИОННОЕ И СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЕ
РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВА**

В статье изложены результаты исследований по определению индикаторов состояния малого бизнеса и перспектив его развития – показателей оценки влияния малого предпринимательства на развитие отдельного региона, и, как следствие, национальной экономики, что в дальнейшем может быть использовано для разработки перспективных направлений поддержки малого предпринимательства, будут детализированы и конкретизированы в региональных программах поддержки малого бизнеса, инвестиционных проектах развития предпринимательской инициативы в рамках определенных видов деятельности или рыночных единиц.

Ключевые слова: предпринимательство, малый бизнес, региональное развитие, национальное хозяйство, инновационное развитие.

Olena O. Yershova

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture
**CONTEMPORARY INDICATORS OF SMALL BUSINESSES' INFLUENCE
ON ECONOMIC, INNOVATIVE AND SOCIOCULTURAL
DEVELOPMENT OF THE STATE**

The article presents the research results concerning the determination of indicators of the small business current state and its development prospects – as the indicators of small entrepreneurship influence on the development of its region of location, and consequently – on the national economy overall. This can be further used for elaboration of prospective direction in small business support, details on which must be specified in the regional programmes of small business development as well as in the investment project concerning entrepreneurial initiatives' support, in the context of various types of economic activity or various types of market units.

Keywords: entrepreneurship, small business, regional development, national economy, innovative development.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Стрімкий розвиток малого підприємництва в регіонах України та його провідна роль в національному господарстві зумовлюють необхідність державної підтримки малого бізнесу. При цьому задача держави та її місцевих органів влади полягає не в тому, щоб підтримувати мале підприємництво за всяку ціну, а в тому, щоб створювати правові та соціально-економічні умови для його розвитку та розширеного відтворення.

Аналіз останніх публікацій по проблемі Проблеми функціонування підприємництва здавна були об'єктом досліджень науковців багатьох країн світу: Р. Гільфердінга, П. Друкера, Р. Кантільона, А. Маршала, Ж.-Б. Сея, А. Сміта, Й. Шумпетера та ін. За часи незалежності України питанням ведення підприємницької діяльності приділяли увагу такі вітчизняні вчені як: В. Боронос, Л. Буряк, В. Воротіна, І. Грищенко, С. Дрига, В. Збарський, О. Квасовський, Д. Книш.

Невирішені частини дослідження Однак для цих заходів органам влади необхідно мати повну характеристику стану малого підприємництва та можливість оцінити його вплив на розвиток національної економіки та окремих територій. Реальна аналітична база даних за станом малого бізнесу повинна лягти в основу діагностики рівня розвитку цієї форми підприємницької діяльності в Україні. Дана діагностика, у свою чергу, може бути використаною для розробки перспективних напрямів підтримки малого підприємництва, які будуть деталізовані і конкретизовані в регіональних програмах підтримки малого бізнесу, інвестиційних проектах розвитку підприємницької ініціативи у межах певних видів діяльності або ринкових утворень.

Метою дослідження є дослідження стану розвитку малого бізнесу та визначення індикаторів впливу малого бізнесу на економічний, інноваційний та соціально-культурний розвиток держави.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування Отже, формування повної та достовірної інформаційної бази про стан малого підприємництва та особливості його розвитку є провідним завданням державних та місцевих органів влади, бо ця інформація служить основою для прогнозів і перспективних планів підтримки малого бізнесу. Структурним елементом цієї бази повинна стати система спеціально розроблених індикаторів стану малого бізнесу – показників оцінки впливу на розвиток окремого регіону.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування Економічна складова впливу малого бізнесу на розвиток певної території має комплекс показників, які характеризують цей вплив як з кількісного, так і з якісного боку. Треба відмітити, що деякі з цих показників вже розроблені та активно впроваджуються при підготовці статистичних доповідей, у щорічниках та при розробці регіональних програм розвитку. Так, дуже важливим показником, що найчастіше використовується у статистиці для характеристики стану малого бізнесу, є кількість малих підприємств, що є абсолютним показником, та їх щільність на певній території, що є показником відносним. Однак щільність підприємств розраховується в основному на 10 000 осіб наявного населення. Такий підхід може бути дійсно ефективним при аналізі стану та перспектив розвитку малого бізнесу на загальнодержавному та регіональному рівні, однак не дає повної інформації при розгляді впливу малого підприємництва в рамках певного району, окремого міста, де кількість населення може не перевищувати або трохи перевищувати 10 000 осіб. Для аналізу щільності малих підприємств на окремій території варто запропонувати розрахунок на 1 000 осіб наявного населення. Тоді формула розрахунку прийме такий вигляд [7]:

$$Q = (N / S) \times 1000, \quad (1)$$

де N – торговельна площа, кількість місць для відвідувачів, кількість робітників на малих підприємствах;

S – кількість населення в даному населеному пункті, районі, регіоні.

На основі даних про щільність підприємств малого бізнесу на певній території можна розрахувати індекс динаміки змін кількості малих підприємств на 1 000 чол. населення території:

$$I_Q = I_N / I_S \quad (2)$$

Треба відмітити, що щільність малих підприємств не єдиний показник кількості підприємств малого підприємництва на певній території. Дуже ефективним є групування та структурування кількості малих підприємств за такими критеріями: приналежність до певної території (регіону, району, населеного пункту); види економічної діяльності (підприємства промисловості, торгівлі, будівництва, сільського господарства, зв'язку, освіти та ін.); форми власності (приватна, колективна, державна).

Такий всебічний аналіз дає наочне уявлення про те, які види діяльності і на яких територіях є найбільш привабливими для малого бізнесу і яка форма власності є найефективнішою. Однак цей перелік можна доповнити і критерієм групування за ринками регіону, в яких малі підприємства працюють (на ринку нерухомості, товарів промислового та непромислового характеру, природних ресурсів, фінансових, інформаційних та освітніх послуг та ін.). У межах певного ринку можна розраховувати як кількість малих підприємств (абсолютний показник), так і їх частку в загальній кількості підприємств, що працюють на даному ринку (відносний показник). Такий підхід дозволить визначити ділову активність на певному ринку регіону (району), з'ясувати основні тенденції його розвитку та роль малих підприємств у цьому. Проте варто відмітити, що такі показники є умовними, бо малі підприємства є у своїй природі мобільними та здатні дуже швидко переорієнтуватися у разі несприятливих умов та розпочати діяльність на іншому ринку.

Іншим провідним показником розвитку малого бізнесу та його впливу на економіку регіону є обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг). Цей показник дає уяву про ділову активність малих підприємств та задоволення ними потреб населення. Зазвичай він розраховується в грошових одиницях (тобто є вартісним показником), або у відсотках до загального обсягу реалізованої продукції в регіоні (відносний показник). Формула розрахунку цього показника така [4]:

$$Q = (\sum Z_0 x g_l - \sum Z_0 x g_{nl}) \times (J_l), \quad (3)$$

де Z – собівартість одиниці продукції;

G – кількість одиниць продукції;

J – індекс змін собівартості продукції при її плановому рівні та фактичному обсязі;

nl – планове значення;

0 – базисне значення;

1 – фактичне значення.

При цьому для більш детального аналізу впливу обсягів виробництва та реалізації продукції малих підприємств на розвиток економіки регіону слід розглядати ці показники у динаміці.

Для цього можна запропонувати будівництво індексів фізичного обсягу продукції і обсягу товарообігу в сфері малого підприємництва за формулами [4]:

$$I_q = \frac{\sum p_1 g_0}{\sum p_0 g_0} \quad I_q = \frac{\sum p_1 g_1}{\sum p_0 g_1}, \quad (4, 5)$$

де I_q – загальний індекс фізичного обсягу продукції;

p_1, p_0 – вартість одиниці продукту в поточному і базисному періодах відповідно;
 g_1, g_0 – кількість товару в поточному і базисному періодах відповідно;

$$I_{pg} = \frac{\sum g_1 p_1}{\sum g_0 p_0}, \quad (6)$$

де I_{pg} – індекс фізичного обсягу товарообігу.

Відносним показником обсягу реалізації продукції (робіт, послуг) в регіоні є частка послуг малого бізнесу у валовому внутрішньому продукті регіону, яку можна розрахувати за формулою [7]:

$$ЧМП_{ВВП} = \frac{Q_{МП}}{ВВП_p} \times 100, \quad (7)$$

де $ЧМП_{ВВП}$ – частка послуг малого підприємництва у валовому внутрішньому продукті регіону;

$Q_{МП}$ – загальний обсяг реалізації продукції, робіт та послуг малим підприємництвом регіону;

$ВВП_p$ – валовий внутрішній продукт регіону.

Для більш повного розуміння економічного ефекту від реалізації продукції (робіт, послуг) малими підприємствами слід також враховувати такий показник, як частина витрат населення певного регіону на придбання продукції та послуг у секторі малого підприємництва в загальному обсязі грошових витрат. Цей показник можна розрахувати за формулою [7]:

$$ЧГВ_{МП} = \frac{ГВ_{МП}}{ГВ} \times 100, \quad (8)$$

де $ЧГВ_{МП}$ – частина витрат населення певного регіону на придбання продукції та послуг у секторі малого підприємництва в загальному обсязі грошових витрат;

$ГВ_{МП}$ – грошові витрати населення у сфері малого підприємництва;

$ГВ$ – загальні витрати населення.

Одним з найважливіших показників розвитку економічної активності малих підприємств в певному регіоні є їх участь в експортно-імпортних операціях, що здійснюються як між регіонами України, так і між Україною та іншими державами.

При цьому розрахунки можна проводити у двох напрямках: експортування та імпортування малими підприємствами ресурсів виробництва та експортування та імпортування готової продукції та послуг, що виробляють та продають малі підприємства певного регіону. Показниками експортно-імпортної активності малих підприємств можуть служити загальний обсяг імпорту чи експорту готової продукції та ресурсів виробництва, що здійснюють малі підприємства як в регіональному (між регіонами держави), так і в національному масштабі (між Україною та іншими країнами), а також частка малих підприємств у загальному обсязі імпорту-експорту в регіоні чи державі. Ці показники варто розглядати в динаміці за роками, щоб з'ясувати, яка продукція та які послуги малих підприємств регіону користувалися найбільшим попитом як на державному, так і на світовому ринках у певний період часу; в яких ресурсах виробництва малі підприємства відчували потребу в означений часовий інтервал та ін.

Такий підхід надає можливість з'ясувати основні напрями розвитку ділової активності підприємств малого бізнесу та визначити його основні тенденції.

Іншим провідним індикатором розвитку малого бізнесу на певній території є інвестиційна активність малих підприємств. При цьому основними показниками можуть виступати загальний обсяг та частка інвестицій в малий бізнес, що надходять від великих підприємств та державних установ; обсяг інвестицій, що здійснюють малі підприємства в різні сфери діяльності; частка інвестицій малого бізнесу в загальному обсязі інвестицій в певному регіоні. Обсяг і частку інвестицій малого бізнесу варто розглядати в певних напрямках, основними з яких є: інвестиції в основні фонди виробництва (капітальне будівництво, придбання обладнання та ін.); в оборотний капітал (придбання оборотних засобів виробництва); в розвиток інтелектуальної власності; в інноваційні проекти.

Останні два напрями є провідними, бо відповідні показники найчастіше не використовуються у сьогоднішній статистиці, але є базовими у визначенні інноваційного розвитку регіону та ролі в ньому малого бізнесу.

Інвестиційна активність підприємств напряму залежить від їх фінансового стану, на який в свою чергу впливає структура операційних витрат малих підприємств. Структуру операційних витрат можна вивчати за такими напрямками: матеріальні витрати; вартість товарів та послуг, придбаних для перепродажу; амортизаційні відрахування; відрахування на соціальні заходи та ін.

Аналіз витрат малих підприємств за означеними напрямками є складовим елементом аналізу фінансових результатів. Даний вид аналізу передбачає визначення показників економічної ефективності діяльності малого підприємства.

Індикаторами сприятливої ситуації для розвитку малого підприємництва є показники, що можуть виступати не тільки в якісній, але для більш наглядного розгляду і в кількісній формі:

наявність та стабільність нормативно-правової бази регулювання малого підприємництва (кількість документів та змін до них);

наявність та ефективна діяльність структури органів підтримки та розвитку малого бізнесу;

встановлення та функціонування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності малих підприємств;

фінансово-кредитна підтримка малого бізнесу з боку державних та комерційних фінансових установ (кількість установ, що надають кредити; кількість кредитів, наданих малим підприємцям; їх загальна сума);

наявність та функціонування бізнес-інкубаторів, бізнес-центрів, технологічних парків, консультаційних та інформаційних систем;

створення та функціонування спеціальних фондів підтримки малого бізнесу та програм розвитку малого підприємництва на певній території;

доступність венчурного капіталу;

доступність постачальників та посередників (їх кількість та співпраця з малими підприємцями);

доступність засобів транспортування (кількість одиниць);

наявність землі чи виробничих споруд у розпорядженні малих підприємств (площа та кількість одиниць);

доступність споживачів (їх кількість) чи нових ринків;

наявність та кількість добровільних об'єднань суб'єктів малого підприємництва;

відсутність на ринку монопольних та олігопольних структур;

доступ малих підприємств до матеріально-технічних, інформаційних ресурсів, а також науково-технічних розробок та технологій (кількість установ, що співпрацюють з малими

підприємствами у цих напрямках, кількість контрактів, що укладені з малими підприємствами у цих галузях, кількість виданих ліцензій) та ін.

Для повного розуміння ситуації функціонування малого підприємництва недостатньо мати інформацію про сприятливі умови розвитку, але й треба знати ті фактори-перешкоди, що стримують сталий розвиток підприємницької ініціативи в регіоні.

Найбільш розповсюдженими, стримуючими розвиток підприємницької активності, є такі ризики: банкрутства; втрати ринку у випадку його монополізації; зниження частки на ринку в результаті діяльності конкурентів; втрати бізнесу в результаті діяльності кримінальних груп, корупції; втрати доходів у випадку погіршення економічної ситуації в країні, в певному регіоні; нестабільності законодавства; погіршення власного здоров'я підприємця; цінової політики держави; земельної політики держави; депресивного стану регіону та ін.

Рівень відповідних ризиків в регіоні зумовлює умови формування та основні напрямки розвитку малого бізнесу. Від цих векторів залежить майбутній стан не тільки підприємництва, але і взагалі ринкової ситуації в регіоні. Тому визначення малими підприємствами пріоритетів та перспектив діяльності в межах існуючих можливостей та з урахуванням відповідних ризиків становить невід'ємну складову аналізу впливу малого бізнесу на розвиток певної території. Ефективна діяльність малого підприємництва, освоєння нових напрямів та перспектив бізнесу є запорукою успішного розвитку регіональної економіки та поповнення місцевих бюджетів.

Гнучкість, мобільність малих форм організації бізнесу дають змогу малим підприємствам більш ефективно розробляти та впроваджувати нововведення, виробляти інноваційну продукцію. Невеликі підприємства не тільки роблять внесок у розробку інновацій, а й швидко постачають їх на ринок. Сприяючи прискоренню реалізації новітніх технологічних і комерційних ідей, випуску наукоємної продукції, малий бізнес тим самим виступає рушійною силою науково-технічного прогресу, інноваційного розвитку національної економіки.

Проте, незважаючи на значущість малого підприємництва в розвитку новітніх технологій, показники оцінки участі цього сектора ринкової економіки в інноваційному розвитку національної економіки практично відсутні у статистиці. Це ускладнює процес розробки та впровадження державних програм підтримки малого підприємництва, бо унеможливує уявлення про стан та перспективи розвитку інноваційної діяльності саме в сфері малого бізнесу, а тим самим і надання певних пільг інноваційному підприємству.

Найбільш розповсюджений показник розвитку інноваційного підприємництва, що використовується в статистиці, – це кількість малих підприємств, які працюють за інноваційними технологіями. Цей показник визначається за видами діяльності, регіонами та містами, формами власності та може бути виражений як в абсолютному, так і у відносному значенні (питома вага малих підприємств у загальному обсязі інноваційних підприємств). Однак для повноти уявлення про характер інновацій та основні напрями їх розвитку цієї інформації недостатньо.

Тому кількісний аналіз ролі малих підприємств у інноваційному розвитку слід розглядати за напрямками інноваційних змін на них, а саме за кількістю та питомою вагою підприємств, які здійснювали нові технічні заходи; впроваджували комплексну механізацію та автоматизацію виробництва; впроваджували нові технологічні процеси; займалися модернізацією старої продукції та впровадженням продукції з новими властивостями; засвоїли виробництво нових видів продукції та послуг; використовують у виробництві нову сировину та нові види енергії; здійснюють зміни в організації виробництва, його

матеріально-технічному забезпеченні; освоюють нові ринки збуту; використовують у своїй діяльності нові технології маркетингу та ін.

Кількісна оцінка інноваційної діяльності малого підприємництва також може бути доповненою такими показниками, як структура та обсяг фінансування малими підприємствами робіт з розвитку науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (які можуть бути виражені як вартісним показником – обсягом у фактичних цінах, так і відносним показником – відсотковим відношенням до витрат в цілому підприємств регіону); обсяг відвантаженої малими підприємствами інноваційної продукції у кількісному та відносному до інших підприємств вираженні; розмір економічного ефекту, приростів обсягів виробництва і продуктивності праці від нововведень та ін. Загальна формула економічного ефекту від технологічних нововведень розраховується таким чином:

$$E_n = (B_1 + B_2) \times Q_n - B_n, \quad (9)$$

де B_1 і B_2 – відповідно витрати створення одиниці продукції без застосування та із застосуванням науково-технічних знань;

Q_n – кількість одиниць наукомісткої продукції;

B_n – витрати на проведення прикладних досліджень і дослідно-конструкторських робіт.

Окрім кількісної оцінки інноваційних процесів у малому бізнесі можна також виділити характерні якісні ознаки інноваційної діяльності та наукового прогресу в сфері малого підприємництва [9].

Провідним показником якісної оцінки інноваційної діяльності малих підприємств є підвищення якості виробленої продукції та здійснених послуг і вихід їх на вищий якісний світовий рівень. Така оцінка може бути виражена в кількості малих підприємств, що впроваджують у практику підприємницької діяльності єдині міжнародні стандарти забезпечення та управління якістю ISO 9000.

Іншою вагомою характеристикою розвитку інноваційного підприємництва в певному регіоні можуть бути такі показники, як кількість патентів, ліцензій, ноу-хау та інших охоронних документів на винаходи, що були отримані малими підприємствами регіону. Ці показники дають змогу оцінити не тільки рівень впровадження інноваційних технологій у підприємницьку діяльність, але і визначити ступінь захисту інноваційних розробок від незаконного використання та рівень дотримання авторських прав.

Велике значення для характеристики стану інноваційного розвитку регіону та державного регулювання у цій сфері має такий показник, як кількість інноваційних проектів, що впроваджуються малими підприємствами за допомогою державних та регіональних органів влади, а також кількість конкурсів на кращий інноваційний проект, що проводяться під егідою цих органів влади. Такі конкурси, забезпечуючи розвиток у пріоритетних напрямках малого підприємництва в країні в цілому і в регіонах, зокрема, дозволятимуть консолідувати бюджетні, позабюджетні і міжнародні фінансові ресурси та зміцнювати міжнародні зв'язки у галузі інноваційної політики [1].

Велике значення для розвитку інноваційного підприємництва регіону має також впровадження місцевими органами влади спеціальних регіональних програм розвитку підприємництва та впровадження інноваційних рішень. Такі програми повинні містити перелік необхідних заходів підтримки розвитку інноваційної підприємницької ініціативи, пріоритетні напрями здійснення інновацій, основні принципи та джерела фінансування інноваційних проектів, критерії їх відбору та ін.

Функціонування малих підприємницьких структур має, як було зазначено, великий соціальний ефект для суспільства в цілому і певних регіонів. Динамічний розвиток малого бізнесу є важливим шляхом мобілізації ендегенного потенціалу, засобом розв'язання

соціальних проблем, серед яких – підвищення зайнятості та рівня доходів населення, наповнення місцевих бюджетів та соціальних фондів тощо.

Сприяє розвиток малого підприємництва й становленню та поширенню принципів і цінностей ринкової культури господарювання, що є необхідною складовою економіки на ринкових засадах. Роль малого бізнесу в розвитку соціально-культурної сфери регіону можна оцінити через участь у спеціальних соціальних програмах та проектах допомоги соціальній сфері, спонсорську допомогу закладам соціально-культурної сфери (школам, дитячим садкам, театрам, музеям, бібліотекам та ін.), меценатство та організацію благодійних заходів та ін.

Для аналізу ролі малого бізнесу в розвитку соціально-культурної сфери велике значення має рівень адміністративних та трудових порушень, правопорушень в сфері охорони праці на підприємствах малого бізнесу, а також кількість кримінальних справ, що були порушені в цій галузі ринкових відносин в регіоні за певний період. Ці показники надають уяву про стан легальності бізнесу, а тим самим і про соціальну відповідальність та правову культуру малого підприємництва [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті дослідження визначено, що результатом якісного аналізу розвитку малого підприємництва є визначення принципових рис і характеристик його впливу на розвиток національної економіки, зміст та напрям цього впливу, а також ефективність реалізацій заходів підтримки підприємницької діяльності з боку державних та регіональних органів влади та недержавних структур. Завданням кількісного аналізу є визначення конкретних числових значень і тенденцій змін характеристик, що виявлені в ході якісного аналізу розвитку малого підприємництва.

Аналіз розвитку малого підприємництва та оцінка його впливу на розвиток національної економіки повинні проводитися як в кількісному, так і в якісному аспектах та стосуватися розвитку економічної, інноваційної, соціальної сфери, тобто мати системний та комплексний характер. Такий підхід повинен бути втілений в розробці та впровадженні спеціальних програм підтримки підприємницької ініціативи у державі та регіоні.

References

Література

1. Ganushchak-Yefimenko, L.M. (2013). Ekonomichna intehratsiia yak osnova rozvytku pidpriemstv maloho ta serednoho biznesu [Economic integration as a basis for small and medium enterprises business]. Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics, 141(3): 70–78 [in Ukrainian].
2. Ganushchak-Yefimenko, L.M. (2013). Innovatsiina kultura yak napriam upravlinnia rozvytkom innovatsiinoho potentsialu [Innovative culture as a direction of management of the development of innovative potential]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine, 2: 58–61 [in Ukrainian].
3. Kazmirchuk, S. (2010). Innovatsiinyi rozvytok rehionu: naiavnyi potentsial, problemy ta perspektyvy [Innovative development of the region: existing potential, problems and perspectives]. Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Herald, 26(1): 25–35 [in Ukrainian].
1. Ганущак-Єфіменко Л.М. Економічна інтеграція як основа розвитку підприємств малого та середнього бізнесу / Л.М. Ганущак-Єфіменко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3(141). – С. 70–78.
2. Ганущак-Єфіменко Л.М. Інноваційна культура як напрям управління розвитком інноваційного потенціалу / Л.М. Ганущак-Єфіменко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 2. – С. 58–61.
3. Казмірчук С. Інноваційний розвиток регіону: наявний потенціал, проблеми та перспективи / С. Казмірчук // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 1(26). – С. 25–35.

4. Kaleniuk, I.S. (2009). Formuvannia innovatsiinoi modeli rozvytku natsionalnoi ekonomiky Ukrainy: Monografiia u 2-kh ch. [Formation of an innovative model for the development of the national economy of Ukraine: A monograph in two parts]. Chernihiv State Institute of Economics and Management. 592 p. [in Ukrainian].
5. Ofitsiinyi veb-sait Derzhavnoho ahentstva z pytan nauky, innovatsii ta informatyzatsii Ukrainy [Official website of the State Agency for Science, Innovation and Informatization of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.dknii.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Pavlenko, I.A. (2006). Rol maloho innovatsiinoho pidpriemnytstva v rozvytku ekonomiky krainy [The role of small innovative entrepreneurship in the development of the country's economy]. Formuvannia rynkovoï ekonomiky: Zbirnyk nauk. prats Kyivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu. Eds. O.O. Beliaiev, Vol. 16, pp. 63–77 [in Ukrainian].
7. Tovt, T.I. (2010). Metodychni pidkhody do vyznachennia pokaznykiv efektyvnosti innovatsiinoi diialnosti promyslovykh pidpriemstv v Ukraini [Methodical approaches to the definition of indicators of efficiency of innovative activity of industrial enterprises in Ukraine]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy: Zbirnyk nauk.-tekhn. prats. – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine, Vol. 20.11, pp. 240–249 [in Ukrainian].
8. Perspektyvy innovatsiinoho rozvytku: analitychna dopovid [Prospects for innovation development: an analytical report]. Instytut stratehichnykh doslidzhen – Institute for Strategic Studies. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua> [in Ukrainian].
9. Smoleniuk, A.P. (2010). Skladovi elementy rozvytku i mekhanizmu funktsionuvannia innovatsiinoho pidpriemnytstva [Ingredients of the development and mechanism of the functioning of innovation entrepreneurship]. Innovatsiina ekonomika – Innovative economy, 15: 159–163 [in Ukrainian].
4. Каленюк І.С. Формування інноваційної моделі розвитку національної економіки України: Монографія у 2-х ч. / І.С. Каленюк; Чернігівський держ. ін-т економіки і управління. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2009. – 592 с.
5. Офіційний веб-сайт Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dknii.gov.ua>.
6. Павленко І.А. Роль малого інноваційного підприємництва в розвитку економіки країни / І.А. Павленко // Формування ринкової економіки: Збірник наук. праць Київського національного економічного університету / Ред. О.О. Беляєв. – 2006. – Вип. 16. – С. 63–77.
7. Товт Т.І. Методичні підходи до визначення показників ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні / Т.І. Товт // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник наук.-техн. праць. – 2010. – Вип. 20.11. – С. 240–249.
8. Перспективи інноваційного розвитку: аналітична доповідь [Електронний ресурс] // Інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.
9. Смоленюк А.П. Складові елементи розвитку і механізму функціонування інноваційного підприємництва / А.П. Смоленюк // Інноваційна економіка. – 2010. – № 15. – С. 159–163.